

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ НАУКОВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Досліджуються інформаційні потреби правової науки та суб'єктів наукової діяльності з метою комплексного забезпечення соціально-комунікаційної ефективності галузі.

Ключові слова: інформаційні потреби, правова наука, соціально-комунікаційна ефективність.

Исследуются информационные потребности правовой науки и субъектов научной деятельности с целью комплексного обеспечения социально-коммуникационной эффективности отрасли.

Ключевые слова: информационные потребности, правовая наука, социально-коммуникационная эффективность.

The information needs of legal science and subjects of research activity with the purpose of complex ensuring of the social-communication branch efficiency have been investigated in the article.

Key words: information needs, legal science, and social-communication effectiveness.

Інноваційний розвиток правової науки потребує формування найпотужнішої соціально-комунікаційної інфраструктури інформаційного забезпечення завдань підготовки наукових кадрів, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, сучасних наукових розробок у цій сфері. Перспективи такої діяльності залежать, передусім, від значення наукової інформації, соціально-політичної, економічної і правової трансформації, швидкості інформатизації галузей суспільної діяльності. Усе це зумовлює напрям роботи з вивчення структури правової науки, особливостей інформаційних потреб та запитів правничої сфери.

Дослідження і комплексний аналіз інформаційних потреб правової науки, суб'єктів наукової діяльності допоможе зрозуміти базові положення й умови формування сучасної системи інформаційного забезпечення права (СІЗП) з точки зору її соціально-комунікативної ефективності, раціональності й об'єктивної реальності. Наявність точних даних про те, яка інформація (за змістом), кому (якій категорії фахівців), коли (на якому етапі роботи), в якій формі необхідні для проведення наукової діяльності, на нашу думку, суттєво впливатиме на творчу активність, креативність, формування конкретних наукових цілей, способів і засобів їх досягнення одночасно всіма учасниками інформаційно-комунікаційного процесу — як науковцями-правознавцями, так і фахівцями інформаційних та бібліотечних інституцій. Наприклад, В. С. Стьопін відзначає, що «суб'єкт, який пізнає і діє, змушений застосовувати особливі стратегії діяльності, з урахуванням розвитку суб'єктів» [5]. Зазначене ще раз підтверджує доцільність використання не тільки механізмів виявлення, а й впливу на інформаційні запити та інтереси учасників наукової діяльності через існуючий ціннісний інформаційно-

знанневий фундамент правової системи і сучасної концепції інформаційного забезпечення правової науки (СІЗПН), що зорієнтована на цілі та завдання модернізації правничої сфери.

Зазвичай для вивчення ІП використовують багато методів, але жоден з них не позбавлений недоліків. Тому вважаємо за доцільне при з'ясуванні інформаційних потреб правової науки звернутися до комплексного підходу, на якому наголошується в монографіях і публікаціях М. С. Слободяника, Г. В. Шемаєвої та ін. Так, М. С. Слободяник зазначає, що ефективність та всебічність аналізу ІП полягають у поєднанні методів документного аналізу (аналіз інформаційних потоків, читачьких вимог, формулярів, посилань), соціологічних методів (анкетування, інтерв'ю, бесіди, експертні оцінки), аналітичних методів (аналіз закономірностей розвитку об'єктів інформування, професійної діяльності, сутності та характеру завдань, що вирішуються фахівцями, синтезування ситуації) [4]. Названі методи Г. В. Шемаєва доповнила аналізом перспективних і поточних планів наукових установ, звітів НДР, оцінкою відповідності й ефективності інформаційних систем з точки зору користувача, комунікаційної активності всередині наукового співтовариства та за його межами [6]. Останнє є надзвичайно важливим у правовій галузі, оскільки комунікація — невід'ємний засіб існування науки як форми діяльності [1]. Відтак соціально-комунікаційний аспект вивчення ІП науковців-правознавців безпосередньо пов'язаний з їх обов'язковою соціальною регламентацією: статусною й соціальною роллю вчених, стилем комунікаційного акту, характером змісту інформації.

Зважаючи на точку зору більшості науковців, моніторинг у сфері права проводився нами через ознайомлення зі звітами установ НАПрН України за різні роки; науково-інформаційний аналіз наукової тематики; вивчення публікаційної активності викладачів і аспірантів; встановлення рейтингового ряду правових журналів щодо їх впливовості на використання і цитування; застосування методів анкетування; фокус-групи. Останній метод являє собою спланований та спрямований збір необхідної нам інформації через дискусії серед аспірантів, наукових працівників, здобувачів наукового ступеня на кафедрах Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого та НДІ НАПрН, користувачів дисертаційного читального залу бібліотеки академії.

З метою підтвердження теоретичних положень було складено і розповсюджено 400 анкет серед академіків права, професорів, молодих науковців, аспірантів та викладачів юридичних факультетів ВНЗ України вибірково. Анкета сформована з 5 блоків запитань. До першої групи ввійшли традиційні відомості про респондентів: стать, вік, посада, фах, учений ступінь, учене звання. Друга група стосується визначення кола змістових аспектів ІП: тема наукового дослідження, конкретизування мети наукової роботи; характер, особливості та специфіка ІП. Третя сфокусована на виявленні ступенів використання науковцями-правознавцями інформації та каналів, за якими вона надходить. Четверта містить за-

питання, що пояснюють професійні контакти на національному та міжнародному рівнях, зокрема участь у міжнародних програмах, проектах, симпозіумах, діяльність у наукових об'єднаннях. Остання (п'ята) група запитань спрямована на виявлення особливих побажань і коментарів респондентів щодо перспектив поліпшення існуючих засобів і форм інформаційного забезпечення правової науки.

Контингент, охоплений анкетуванням, має такі інтереси: адміністративно-правовою діяльністю займається 4,3 %; наукові дослідження виконують 66,6 %; у навчальному процесі задіяно 20,3 %; аспіранти складають 20,3 %, докторанти — 15,9 %. Традиційно аспіранти, здобувачі наукового ступеня, поряд з типовими запитаними за тематичними напрямками дисертаційних досліджень, потребують також обов'язкового вивчення науково-методичних та науково-організаційних документознавчих інформаційних матеріалів, зокрема рекомендацій Вищої Атестаційної Комісії щодо написання дисертацій, стандартів, звітів про результати науково-дослідницьких робіт, наукових архівних масивів, порівняльних статистичних даних тощо. Це мають пам'ятати фахівці інформаційних центрів, бібліотек та наукових архівів під час проведення різноманітних інформаційних заходів науково-педагогічного, консультативного, методичного напрямів. Першочергово слід розміщувати на сайтах своїх установ тематичні бібліографічні, науково-методичні огляди, електронні дайджести, віртуальні рекомендовані виставки, проблемно спрямовані експозиції, списки тощо.

Як і в інших галузях, контингент науковців у сфері права неоднорідний за віком та статтю, а це певним чином впливає на їх професійно-творчу комунікаційну активність та кінцеву результативність. Наприклад, більшість дослідників віком до 50 років у правовій сфері — жінки. Високий процент їх представництва в цій галузі свідчить про те, що в суспільстві створено найсприятливіші умови для активізації творчої участі жінок у наукових дослідженнях. На думку багатьох учених, особливості наукового жіночого потенціалу мають відобразитися на загальному рівні розвитку нових поколінь та вплинути на формування нових гнучкіших, демократичніших, комунікабельніших моделей комунікації в науці [2]. Завдяки комплексному аналізу ІІІ засобами анкетування, інтерв'ю та методом фокус-групи встановлено, що для більшості респондентів (85,5 %) характер запитів у науковій інформації є постійним та більш-менш конкретизованим. У процесі опитування нами виявлено і найактуальніші напрями досліджень, що потребують усебічного та постійного інформаційного забезпечення, серед них: кримінальне право, трудове право, інформаційне право, цивільне право, екологічне право, економічне право, конституційне право, аграрне право, кодифікація права, законодавство зарубіжних країн, суспільство і право, юридична конфліктологія тощо. Кожен учений обирає найефективніші комунікаційні засоби на основі свого пізнавального досвіду, специфіки наукової проблеми, особистих рис та компетентності. Результати дослідження ІІІ

науковців-правознавців дозволили виявити також пріоритетні канали отримання галузевої інформації (табл. 1).

Таблиця 1

Пріоритетність інформаційно-комунікаційних каналів у праві

Канали та засоби	Бали									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
бібліотека	25	3	12	2	1	4	4	2	5	8
інформаційна установа	4	3	1	-	2	5	2	1	5	4
архів	7	1	1	-	-	7	6	3	3	5
музей	-	-	-	1	1	-	-	1	3	6
конференції	9	4	7	6	6	13	4	3	5	-
наради	4	2	4	1	1	3	1	3	6	-
відрядження	4	1	1	2	1	1	1	2	2	3
дні інформації	2	-	1	1	2	3	1	-	1	6
виставки	-	2	1	2	3	1	3	2	3	2
Е-пошта	7	1	5	-	4	7	3	1	2	2
телеконференції	2	-	1	-	1	2	-	1	3	3
Інтернет	22	1	11	6	3	4	2	5	2	2
бази даних	13	7	8	6	1	8	4	1	3	-

Як виявилось, серед комунікаційних установ, що надають цільову наукову інформацію, провідне місце належить бібліотекам. Респонденти зазначили, що користуються найсучаснішими правовими виданнями: монографіями (95,6 %), збірниками наукових праць (89,8 %), матеріалами конференцій (85,5 %), авторефератами та дисертаціями (79,7 %), законодавчими документами (84,2 %), порівняльними статистичними науковими звітами та ін. (52,1 %). Ефективність інформаційного забезпечення ІІІ учених характеризується швидкістю обертання документопотоку, що проявилось в активному використанні традиційних книжкових видань. Зокрема, систематичне звернення до монографічної літератури відзначають 95,6 % науковців. Пояснюється це тим, що в більшості цих монографій зосереджені новітні результати багаторічних досліджень проблем правознавства, розглядаються актуальні питання відповідних напрямів галузі, детально викладено науковий досвід та логіко-методологічний апарат. На необхідності ознайомлення зі звітами науково-дослідницьких робіт наголошують у першу чергу працівники науково-дослідних установ (21,8 %). Досить високою (80 %) є частота

використання наукових праць, матеріалів конференцій, періодичних видань та законодавчих документів. Більшість науковців постійно звертається до вивчення фахових періодичних журналів, наукових збірників. Зокрема, серед респондентів 49,2% учених систематично використовують 4-7 журналів; понад 10 — 27,5 % науковців; 8-10 найменувань — 13,1 %; найменша кількість (10,2 %) звертається тільки до 1-3 журналів. Водночас спостерігається тенденція до особливих, спеціальних, ускладнених запитів науково-практичних груп користувачів правових ресурсів на тлі науково-технічного прогресу, що потребує від окремих бібліотечних, архівних установ, інформаційних служб інноваційних упроваджень. Принаймні 83,7 % респондентів висловилися за необхідність таких якнайшвидших дій, як: електронізація сфери документування і використання електронних ресурсів, зокрема в архівах; вирішення питань правового режиму комунікаційних систем і мереж; охорона і захист інформаційних ресурсів; зміна ступеня відкритості і реалізації нормативно встановлених правил використання електронних документів у бібліотеках і центрах; професійна спрямованість, активність, спеціальні знання і навички сучасних фахівців, що мають стати справжніми комунікантами соціально-правових відносин в інфосфері. Крім того, респонденти підтвердили, що, незважаючи на високий рівень використання бібліотек як важливих інформаційно-комунікаційних установ і провідних каналів знань в інформаційному суспільстві, актуальним залишається питання якнайшвидшого впровадження інноваційних концепцій їх діяльності та формування найпотужнішого ресурсного потенціалу забезпечення потреб науковців. Наукові архіви, бібліотеки, центри функціонально мають забезпечити інформаційну підтримку взаємодії окремих учених, груп та наукових співтовариств на основі: а) багатоваріантності шляхів вибору й одержання інформації, б) різноманітності видів комунікаційних дій, процесів, засобів у правничій науці тощо.

На думку дослідників актуальних проблем правознавства, до сучасних найоперативніших каналів та засобів отримання наукових знань і відомостей належать Інтернет та різнопланові бази і банки даних. Респонденти вважають можливість Інтернету потенційним полем інформаційно-ресурсної комунікації, новим середовищем обміну науковими ідеями, фактами, значущою інформацією, тобто глобальним джерелом інформаційних комунікацій.

Серед неформальних каналів та засобів науково-комунікаційних зв'язків найвищий бал отримали конференції за актуальними проблемами права. Слід констатувати, що процес безпосереднього обговорення найголовніших питань державотворення, шляхів, методів, результатів наукових досліджень на конференціях, галузевих симпозиумах, тематичних «круглих столах» тощо набуває важливого значення. Саме це в реальній соціально-комунікаційній науково-правовій діяльності надає дослідникові практичну можливість отримання документизованого знання через документну й електронну комунікації.

які передаються в часі і науковому просторі та сприяють швидкому і необмеженому отриманню наукових відомостей. Більшість респондентів вважає, що для якісних наукових досліджень значущим джерелом одержання нової інформації є участь у міжнародних науково-практичних семінарах, симпозіумах і конференціях. Деякі фахівці вже зараз є абонентами зарубіжних бібліотек, зокрема Британської бібліотеки. Проте значна кількість респондентів (72 %) висловилися за налагодження постійних інформаційних і творчих комунікацій між провідними науковими установами, бібліотечними ресурс-центрами, науковими архівними організаціями, центрами правової інформації тощо на національному і світовому рівнях. Саме така співпраця дозволить їм брати участь у міжнародних програмах і проектах, отримувати членство в наукових об'єднаннях, активізувати свої публікації, а відтак, підвищити рівень систематичних безперервних наукових контактів із фахівцями галузі на міжнародному і національному рівнях. На фокус-групі вчені зауважили, що з інформаційно-комунікаційної точки зору науковий світ має стати більш взаємопов'язаним, орієнтованим на прогрес і позитивний прагматичний досвід. Саме це може забезпечити незалежність, альтернативність, різноманітність і універсальність надання наукової інформації та фахових знань для подальшого розвитку правничої сфери.

Уже давно існує ефективна систематична інформаційно-комунікаційна взаємодія науковців-правознавців зі спеціалістами суміжних галузей (філософії, психології, логіки, соціології, історії, статистики, релігієзнавства, політології) (33,3 %). Представники криміналістичних досліджень співпрацюють з фахівцями віддалених галузей, зокрема, хімії, фізики, математики, біології, фармакології. Так, постійно підтримують зв'язки 4,3 %, рідко — 27,5 % науковців. Майже всі наукові процеси тісно пов'язані з глобалізаційним правовим порядком, посиленням комунікаційних правових відносин у науці і юридичній практиці та водночас активною інформатизацією правової сфери [7]. Тому вищезазначені відомості за результатами вивчення ІІ науковців-правознавців свідчать про необхідність якнайшвидшого розширення інтелектуальної наукової бази та юридичної практики в СІЗПН через використання інформації не тільки споріднених галузей, а й віддалених.

Отримані дані підтверджують також, що постійно і систематично контактують з ученими національного співтовариства у своїй галузі 36,2 % респондентів, 30,4 % — рідко, а лише 13,1 % — дуже рідко. Із зарубіжними фахівцями суміжних галузей у науковому просторі взаємодіють 13,1 % опитаних, рідко — 21,8 %, дуже рідко — 15,9 %. Слід зауважити, що наукові комунікації вчених часто виходять за рамки дисциплінарного, однак, ще недостатньою є участь українських учених і юристів-практиків у міжнародних проектах, програмах, професійних об'єднаннях. Тільки 8,7 % респондентів брали чи беруть участь у міжнародних програмах та проектах, зокрема ЄС Темпус та Інтас, «Україна-Польща: поглиблення

інтеграції юридичної науки і освіти», Фулбрайтських програмах. Активніше здійснюють комунікації в межах міжнародних проектів та програм працівники інформаційної сфери, викладачі, аспіранти ВНЗ. Зокрема, у напрямі права протягом 1997-2009 рр. реалізовано понад 10 програм ЄС Темпус з метою створення інформаційно-комунікаційного освітнього середовища, активних комунікацій, віртуальної бібліотеки права, консультаційного центру e-learning, удосконалення підготовки кадрів у сфері міжнародного економічного права. Учені наголошують на необхідності розширення інформації щодо проектів, а також прозоріших і доступніших повідомлень щодо практичної реалізації результатів довгострокових проектів. За результатами участі в міжнародних відрядженнях респонденти ознайомлюють наукове співтовариство з кращим зарубіжним правовим досвідом на науково-практичних семінарах, наукових нарадах, учених радах, через письмові звіти, наукові праці, у дискусіях з колегами тощо. Проте інформують колег про особисто одержані зарубіжні наукові відомості лише 37,7 %. На жаль, незначна кількість опитаних бере участь у міжнародних наукових об'єднаннях, наприклад, тільки 7,2 % є членами зарубіжних асоціацій (Міжнародної асоціації юристів, Міжнародної асоціації конституціоналістів, Фулбрайтівського товариства), наукові контакти використовує тільки для себе 49,2 %. Незначною є й участь у наукових об'єднаннях юристів на національному та регіональному рівнях, усього 28,9 % респондентів відзначили членство в українських об'єднаннях. Тому слід погодитися з висловленнями респондентів про активніше і різноплановіше інформування науковців про новітні національні та міжнародні інформаційно-правові ресурси: галузеві, універсальні бази знань, БД професійних об'єднань, експертних організацій, міжнародного законодавства та нову програму «Національна електронна бібліотека України».

Учасники фокус-групи наголошують на необхідності інформаційної відкритості правової науки, встановленні партнерських і творчих контактів у світовому середовищі, висловлюють свою зацікавленість різними напрямками бібліометричних та наукометричних досліджень, бажання самоархівувати на серверах інформаційних установ результати своїх наукових робіт. Спеціально проведений аналіз українських правових журналів свідчить, що більшість з них не входить до англомовних бібліографічних реферативних баз даних SCOPUS та WEB OF SCIENCE [8]. У зв'язку з цим у професійному інформаційному середовищі актуалізується питання цитування, визначення імпаکت-фактора вітчизняних правових журналів. Нагальною стала проблема відкритості наукових джерел з правознавства та значущості національної наукової школи права для сучасного європейського і світового інформаційно-комунікаційного простору. Дослідження ІІ науковців-правознавців ще раз підтверджує необхідність поширення конкурентної розвідки і пошуку релевантної інформації, формування єдиного цифрового соціально-комунікаційного простору, використання баз вітчизняних та

зарубіжних джерел з метою забезпечення найоперативнішої доставки інформації до кінцевих користувачів.

Список літератури

1. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. — Х. : Город. тип., 2009. — 392 с.
2. Нургалева Л. В. Электронная симфония интеллектуальной жизни [Электронный ресурс] / Л. В. Нургалева // Томский государственный университет : сайт каф. гуманитар. пробл. информатики. — Режим доступа : http://huminf.tsu.ru/kaf/sotr/kaf/scientworks/nurgaleeva/28_elsytrphony.doc. — Загл. с экрана.
3. Рунов А. В. Особенности коммуникативной среды в моделях информационного общества : дисс. ... д-ра социол. наук : 22.00.04 / А. В. Рунов. — М., 2005. — 321 с.
4. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: Еволюція структури і функцій / М. Слободяник ; НАН України. ЦНБ ім. В. І. Вернадського. — К. : Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1995. — 286 с.
5. Степин В. С. Саморазвивающиеся системы и перспективы технической цивилизации / В. С. Степин // Синергетическая парадигма : материалы науч.-практ. конф., 14 дек. 2001 г. — М. : ЭДАСПАК, 2001. — 201 с.
6. Шемаева Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаева. — Х. : ХДАК, 2008. — 288 с.
7. Friedman L. M. Erewhon: the coming global legal order / L. M. Friedman // Stanford j. of international law. — 2001 — Vol. 37, № 2. — P. 347–364.
8. SCOPUS. Web of Science [Electronic resource] // Electronic resource for scientific workers / Library of the Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. — Kharkiv, 2010. — Access mode : <http://10.106.3.2/>, local network academy. — Title screen.

Надійшла до редколегії 01.06.2010 р.